

The Theory of Establishing the Qur'an

Mohammad Sadeq Yousefi Moqaddam¹

Received: 2025/05/22 • Revised: 2025/08/29 • Accepted: 2025/09/06 • Published online: 2025/10/01

Abstract

Many of the Qur'an's teachings are devoted to establishing a monotheistic society and consider creation—both in its existential order and legislative framework—to be under the guardianship of the One God. In reality, the Qur'an acts as the guardian of society and guides it toward the most upright and enduring traditions, since its educational, social, economic, and political teachings are free from ambiguity, superstition, and extremes. They are characterized by harmony between outward and inward aspects, belief and action, and compatibility with the entirety of creation. Nevertheless, the way many Islamic societies engage with the Qur'an is limited to seeking divine reward and minimal practical application, which has created obstacles to establishing a truly monotheistic society. One of today's major issues in Islamic societies can be described as the lack of commitment to establishing the Qur'an—meaning a weakness in adhering to Qur'anic perspectives, orientations, and actions. Using library-based and analytical methods, and with the aim

¹. Faculty Member, Research Center for Qur'anic Sciences and Culture, Islamic Sciences and Culture Academy, Qom, Iran.
m.yousefimoqaddam@isca.ac.ir

* Yousefi Moqaddam, M. (2025). The Theory of Establishing the Qur'an. *Studies of Qur'anic Sciences*, 7(3), pp. 7-37.
<https://doi.org/10.22081/jqss.2025.72956.1404>

Publisher: Islamic Sciences and Culture Research Institute, Qom, Iran

© 2025 "authors retain the copyright and full publishing rights"

of preparing the ground for realizing the Qur'an's authority, this article examines the concepts, reasons, and aims of establishing the Qur'an and clarifies its scope. The study concludes that the Islamic community is obligated to establish the Qur'an in all of its laws and instructions in order to realize an Islamic identity. Moreover, the philosophy of establishing the Qur'an in guiding humanity through divine legislation aligns with the very philosophy of the creation of existence—namely, human growth and perfection. The scope of establishing the Noble Qur'an corresponds to the scope of its mission: the Qur'an's discussion of religious matters and otherworldly values does not confine its guidance to only those areas; rather, shaping the culture, economy, politics, and judiciary of society based on justice also falls within the Qur'an's guiding domains.

Keywords

Establishing the Qur'an; Philosophy of Establishing the Qur'an; Monotheistic Society; Strategic Objectives of Establishing the Qur'an; Approaches and Requirements for Establishing the Qur'an.

Extended Abstract

This article develops the *Theory of Establishing the Qur'an* with the aim of preparing the groundwork for realizing the Qur'an's authority. On the one hand, the teachings of the Noble Qur'an strengthen monotheistic insight and view all affairs of the created world as being under God's will and dependent on faith in Him (al-Baqarah 255; Al 'Imran 1). On the other hand, it considers the establishment of a monotheistic society to be contingent upon servitude to the One God and the rejection of false deities (al-Zumar 17). From the Qur'anic perspective, through strengthening knowledge and faith, and through collective effort to establish truth (Surah al-'Asr), steadfastness in justice and equity (al-Hadid 25; al-Nisa' 58), enjoining right and forbidding wrong (Al 'Imran 104), upholding and adhering to covenants (al-Ma'idah 5), combating corruption, tyranny (al-A'raf 58; Hud 77, etc.) and aggression (al-Baqarah 184), a firm and faithful community emerges—one committed to establishing the Muhammadan call (al-Anfal 24) and thus blessed with a prosperous life.

The description of the Qur'an as *qayyim* (guardian) in verses 2–3 of Surah al-Bayyinah means that establishing the Qur'an ensures human welfare and true interests. Although in some verses—such as al-Baqarah 124 and al-Furqan 74—the term *imam* refers to a human leader whose authority must be accepted and followed, in other verses *imam* refers to heavenly scriptures, meaning that their authority must be acknowledged and they must be followed. In addition to its application to humans and **divine books, the Qur'an also applies the term *imam* to objects that serve as signs and lessons guiding humanity to the right path—such as in al-Hijr 79, where the two cities of the people of Lot and the people of the Wood are called *imam*. Despite these teachings, the general engagement of Islamic societies with the Qur'an is largely confined to seeking divine reward, while practical application of its teachings is minimal and limited to moral and eschatological values. Scientific and practical commitment to the Qur'an's teachings in all dimensions of material and spiritual life has become neglected. Naturally, such an approach poses serious obstacles to establishing the Qur'an's teachings and, consequently, to establishing a monotheistic society. Thus, one of the major contemporary issues in Muslim societies is the lack of commitment to establishing the Qur'an and the weakness in adhering to Qur'anic perspectives, inclinations, and behaviors.**

Using library-based and analytical approaches, as well as the Qur'an-by-Qur'an method and field observations, this article examines the philosophy, aims, scope, and strategies of establishing the Qur'an.

The findings of this study are as follows:

1. **The Qur'an is the guardian and guide of society toward the most steadfast traditions and paths.**
2. Based on the apparent meaning of the verses, human beings are obligated both to establish the religion and to establish the Qur'an with all its laws and instructions.
3. **Describing the Qur'an as *ḥabl Allah* (the rope of God) or *al-urwat al-wuthqā* (the firmest bond), and the emphasis on holding fast to it, necessitates establishing the Qur'an—meaning that, beyond belief and the establishment of doctrinal principles, its actions and**

practices must be realized in the individual and social lifestyle of Muslims.

4. **From the Qur'anic perspective, all created beings move toward their ultimate perfection through God's innate (takwini) guidance, and humans—beyond this innate guidance—are also endowed with divine legislative (tashri'i) guidance to attain their ultimate perfection. The philosophy of establishing the Qur'an is the legislative guidance of humankind.**
5. The scope of establishing the **Qur'an corresponds to the scope of its mission. The Qur'an's discussion of religious and otherworldly matters does not confine its guidance to those values; rather, organizing worldly life—such as culture, economy, politics, and the judiciary—based on justice is part of its domain of guidance. It ensures human welfare in both worldly and next-worldly matters to the extent human capacity permits, without excess or neglect.**
6. **Establishing the Qur'an requires certain strategies and conditions, including:**
 - ≠ **Forming a community that believes in establishing the Qur'an, through reforming and strengthening their beliefs about the Qur'an and clarifying the method of adhering to it;**
 - ≠ **Establishing a community committed to Qur'anic beliefs through strengthening monotheism, devotion to divine authority, nurturing a justice-oriented society, and consolidating and expanding the Islamic lifestyle;**
 - ≠ **Reviving public responsibility for building a faithful community by creating conditions for public participation, strengthening unity, and fostering resistance, altruism, and a culture of *jihad*, and nurturing a society committed to righteous deeds;**
 - ≠ **Preserving Qur'anic concepts and terminology by precisely and systematically explaining concepts related to establishing the Qur'an, adhering to Qur'anic expressions instead of foreign terms, and promoting Qur'anic discourse in both expert and public settings.**

نظرية إقامة القرآن

محمد صادق يوسف مقدم^{id}

تاريخ الاستلام: ٢٠٢٥/٠٥/٢٢ • تاريخ التعديل: ٢٠٢٥/٠٨/٢٩ • تاريخ القبول: ٢٠٢٥/٠٩/٠٦ • تاريخ الإصدار: ٢٠٢٥/١٠/٠١

الملخص

يُخصّص القرآن الكريم كثيراً من تعاليمه لإقامة مجتمع توحيدي، ويرى أن الخلق في التكوين والتشريع خاضع لولاية الله الواحد. فالقرآن في الحقيقة قيم المجتمع وهاديه إلى أرسخ السنن، إذ إن تعاليمه التربوية والاجتماعية والاقتصادية والسياسية تحلو من الغموض والخرافة والإفراط والتفريط، وتتماز بانسجام الظاهر والباطن، العقيدة والعمل، وتوافقها مع مجمل نظام الخلق. ومع ذلك فإن طريقة تعامل المجتمعات الإسلامية مع القرآن اقتصرت غالباً على تحصيل الثواب والأجر الإلهي مع استفادة عملية محدودة، مما جعل إقامة المجتمع التوحيدي تواجه صعوبات. ويمكن اعتبار أحد أبرز مشكلات المجتمعات الإسلامية اليوم هو عدم الاهتمام بإقامة القرآن، أي ضعف الالتزام بالرؤى والميول والسلوكيات القرآنية. تسعى هذه المقالة، بالاعتماد على المنهج المكتبي والتحليلي، إلى التمهيد لتحقيق مرجعية القرآن، فبعد عرض المفاهيم والأسباب والأهداف المتعلقة بإقامة القرآن، تحدّد نطاقه وتخلص إلى أن المجتمع الإسلامي مكلف بإقامة القرآن بجميع تشريعاته وأوامره بغية تحقيق الهوية الإسلامية. كما أن فلسفة إقامة القرآن في

١. عضو هيئة التدريس في معهد الثقافة والمعارف القرآنية، التابع للمعهد العالي للعلوم والثقافة الإسلامية. قم، إيران.

m.yousefimoqaddam@isca.ac.ir

* يوسف مقدم، محمد صادق. (١٤٠٤ هـ.ش). نظرية إقامة القرآن. دراسات علوم القرآن، ٧(٣)، ص ٧-٣٧.
<https://doi.org/10.22081/jqss.2025.72956.1404>

الناشر: المعهد العالي للعلوم والثقافة الإسلامية. قم، إيران.

© ١٤٠٤ «حقوق التأليف وحقوق النشر الكاملة محفوظة للكاتب».

الهداية التشريعية للبشر تتوافق مع فلسفة خلق الوجود ونمو الإنسان وتكامله، وأن نطاق إقامة القرآن الكريم تابع لنطاق مهمته؛ بمعنى أن بيان الأمور الدينية والقيم الأخروية لا يعني اقتصار هداية القرآن عليها، بل يشمل أيضاً تنظيم الثقافة والاقتصاد والسياسة والقضاء في المجتمع على أساس العدل ضمن مجالات هدايته.

الكلمات المفتاحية

إقامة القرآن، فلسفة إقامة القرآن، المجتمع التوحيدي، الأهداف الاستراتيجية لإقامة القرآن، الآليات والمتطلبات لإقامة القرآن.

نظریه اقامه قرآن

محمدصادق یوسفی مقدم

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۰۱ • تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۶/۰۷ • تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۵ • تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۰۹

چکیده

بسیاری از آموزه‌های قرآن به اقامه جامعه‌ای توحیدی اختصاص دارد و آفرینش را در تکوین و تشریح تحت قیومت خدای یگانه می‌داند؛ در حقیقت قرآن قیم جامعه و هادی آن به بااستقامت‌ترین سنن است؛ زیرا آموزه‌های تربیتی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آن، خالی از ابهام، خرافات و افراط و تفریط و برخوردار از ویژگی همسویی ظاهر و باطن، عقیده و عمل و هماهنگی با کل آفرینش است. با این همه نوع رویارویی جوامع اسلامی با قرآن، دستیابی به ثواب و پاداش الهی و بهره‌گیری عملی حداقلی است و اقامه جامعه توحیدی را با مشکل روبرو ساخته است. می‌توان یکی از مسائل مهم امروز جوامع اسلامی را اهتمام ندادن به اقامه قرآن به معنای ضعف التزام به بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌های قرآنی دانست. این مقاله با روش کتابخانه‌ای و تحلیلی و با هدف تمهیدگری برای تحقق مرجعیت قرآن، پس از بیان مفاهیم، دلایل و اهداف اقامه قرآن، قلمروی آن را تبیین کرده، به این نتیجه رسیده است که جامعه اسلامی مکلف به اقامه قرآن با همه تشریحات و دستورهای آن با هدف تحقق هویت اسلامی است. همچنین فلسفه اقامه قرآن در هدایت تشریحی بشر همسویی با فلسفه آفرینش هستی، رشد و تکامل

۱. عضو هیئت علمی پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. قم. ایران.

m.yousefimoqaddam@isca.ac.ir

* یوسفی مقدم، محمدصادق. (۱۴۰۴). نظریه اقامه قرآن. مطالعات علوم قرآن، ۳۷(۳)، صص ۷-۳۷.

<https://doi.org/10.22081/jqss.2025.72956.1404>

ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران.

© ۱۴۰۴ «حق تألیف و حقوق کامل انتشار برای نویسندگان محفوظ است»

انسان است و قلمروی اقامه قرآن کریم تابعی از قلمروی مأموریت آن است؛ به این معنا که بیان امور دینی و ارزش‌های اخروی به معنای اختصاص هدایتگری قرآن به آن ارزش‌ها نیست، بلکه سامان‌دادن به فرهنگ، اقتصاد، سیاست و قضاوت جامعه بر اساس عدالت از حوزه‌های هدایتی قرآن کریم است.

کلیدواژه‌ها

اقامه قرآن، فلسفه اقامه قرآن، جامعه توحیدی، اهداف راهبردی اقامه قرآن، راهکارها و الزامات اقامه قرآن.

مقدمه

آموزه‌های قرآن کریم از یک سو به تقویت بینش توحیدی (نحل، ۳۶) اختصاص دارد و امور جهان آفرینش را تحت اراده خدا، و ایمان به او می‌بیند (بقره، ۲۵۵ و آل عمران، ۱) و از سوی دیگر برپایی اقامه جامعه توحیدی را مستلزم عبودیت خدای یگانه و پرهیز از طاغوت می‌داند: «وَ الَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى...» (زمر، ۱۷؛ نیز: نحل، ۳۶).

از منظر قرآن کریم با تقویت شناخت و ایمان و همت همگانی برای اقامه حق (سوره عصر)، پایداری بر قسط و عدل (حدید، ۲۵؛ نساء، ۵۸)، امر به معروف و نهی از منکر (آل عمران، ۱۰۴)، اقامه و التزام به عهد و پیمان (مائده، ۵)، مبارزه با مفاسد، طاغوت (اعراف، ۵۸؛ هود، ۷۷ و...) و تجاوز (بقره، ۱۸۴) و مانند آنها، امت و جامعه‌ای استوار و ملتزم به اقامه دعوت محمدیه (انفال، ۲۴) شکل می‌گیرد (ر.ک: طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۳، ص ۴۷) و آدمی از زندگی سعادت‌مند برخوردار خواهد شد (ر.ک: طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۲۰، صص ۳۴۰-۳۴۱).

توصیف قرآن کریم به «قیم» در آیات ۲ و ۳ سوره بینه (رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ) به این معناست که اقامه قرآن سعادت و مصالح بشر را تأمین می‌کند؛ اعم از اینکه مراد از «كُتُبٌ قَيِّمَةٌ» تمامی کتاب‌های آسمانی است یا تنها قرآن کریم است که مصدق و مهیمن کتاب‌های آسمانی، قائم به مصالح جامعه و هدایت‌کننده به بااستقامت‌ترین سنن و راه‌های حق و مهذب از باطل، کذب و زور است: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ» (اسراء، ۹) (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱۰، ص ۷۹۴).

هرچند در برخی آیات، مانند آیه ۱۲۴ بقره و آیه ۷۴ فرقان، مراد از امام، انسانی است که باید حاکمیتش را پذیرفت و به او اقتدا کرد، در برخی آیات مراد از امام کتاب‌های آسمانی دانسته شده است؛ بدین معنا که باید حاکمیت آن کتاب‌ها را پذیرفت و به آنها اقتدا کرد؛ چنان که در آیه ۱۷ سوره هود (وَمَنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً)، به کتاب موسی عليه السلام، «امام» اطلاق شده است. طبرسی می‌گوید: «إِمَامًا» کتابی است که به او در امور دین و دنیا اقتدا می‌شود (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۵، ص ۲۲۷).

طباطبایی می‌گوید: امام و رحمت بودن تورات به این معناست که بنی اسرائیل به آن اقتدا و در اصلاح امور خود از آن پیروی می‌کردند (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۱۹۶). آیه ۱۲ سوره احقاف (وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ) نیز بیان می‌دارد پیش از قرآن کریم، تورات امام بوده است و پس از آن قرآن کریم امام خواهد بود. در قرآن کریم افزون بر اطلاق امام بر انسان و کتب آسمانی، بر اشیایی که سبب عبرت انسان شده و به وسیله آنها به راه راست هدایت می‌شود نیز امام اطلاق شده است؛ مانند آیه ۷۹ حجر: «فَأَنْتَقِمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لِيَأْمَامُ الْمُبِينِ» که برای دو شهر قوم لوط و و اصحاب ایکه کلمه امام به کار رفته است (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۶، ص ۵۲۸). بر همین اساس برخی گفته‌اند: «الإمام كلما اتتمت و اهتدیت به» (ابوعبیده، ۱۳۸۱ق، ج ۱، ص ۳۵۴).

با وجود آموزه‌های یادشده، نوع رویارویی جوامع اسلامی با قرآن، دستیابی به ثواب و پاداش الهی است و بهره‌گیری عملی از آن آموزه‌ها حداقلی و مربوط به ارزش‌های اخلاقی و امور اخروی است و التزام علمی و عملی به آن آموزه‌ها در همه ابعاد زندگی مادی و معنوی مهجور است.

بدیهی است این نوع رویارویی، زمینه را برای اقامه آموزه‌های قرآن و بالتبع اقامه جامعه توحیدی با مشکل روبرو خواهد ساخت؛ از این رو می‌توان یکی از مسائل مهم امروز جوامع اسلامی را اهتمام نداشتن به اقامه قرآن و ضعف التزام به بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌های قرآنی دانست. این مقاله با روش قرآن به قرآن و مشاهده‌های میدانی، به فلسفه، اهداف، قلمرو و راهکارهای اقامه قرآن پرداخته است. در بررسی و پژوهش، روشن شد درباره اقامه قرآن کریم با ساختار یادشده، مقاله یا کتابی منتشر نشده است.

۱. مفهوم اقامه قرآن

«قِيَامًا»، از قَامَ يَقُومُ، به معنای به پاخاستن و برخاستن، دوام (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۶۹۰) و ثبات (ابن منظور، ۱۴۰۵ق، ج ۱۲، ص ۴۹۷) است. اگر به چیزی اضافه شود، ثبات و دوام آن را می‌رساند؛ از این رو قِيَام و قِيَام اسم چیزی است که چیز دیگری را به پا داشته، ثبات می‌بخشد؛ چنان که عماد و سناد اسم هر چیزی است که به آن اعتماد و تکیه می‌شود.

اقامه چیزی، به معنای وفا و ادا نمودن همه حقوق آن چیز است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۶۹۲). اگر اقامه باب افعال به چیزی تعلق گرفت، به معنای دوام و ثبوت آن چیز و پیوسته ملازم آن بودن است؛ مانند «وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا» (یونس، ۱۰۵).

مفسران نیز اقامه را به معنای به یاد داشتن چیزی دانسته‌اند؛ به گونه‌ای که همه آثارش بر آن مترتب شود و هیچ اثری از آن مفقود نگردد؛ مانند اقامه عدل، اقامه سنت، اقامه نماز، اقامه شهادت، اقامه حدود، اقامه دین و مانند آن (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۱، ص ۴۷؛ قاسمی، ۱۴۱۸ق، ج ۴، ص ۱۹۰). برای مثال، اقامه نماز در «تُقِيمُونَ الصَّلَاةَ» به معنای به یاد داشتن و امتثال امر نماز با همه حدود، فرایض و واجبات آن است. در عرف نیز اقامه به معنای به یاد داشتن چیزی و ترتب همه آثارش است؛ چنان‌که درباره اقامه بازار، اگر گفته شود: فلان جامعه بازارشان را اقامه کردند، یعنی دادوستد و تجارت در آن جریان دارد (طوسی، بی‌تا، ج ۱، ص ۵۶). محتوای آیه «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ: بگو ای اهل کتاب، شما بر چیزی نیستید (پایگاه و ارزشی ندارید) تا آنکه تورات و انجیل و آنچه را که از خدای شما به شما فرو فرستاده شده، برپا دارید» (مائده، ۶۸)، وفا به همه حقوق علمی و عملی آنهاست (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، صص ۶۹۰-۶۹۲). بنابراین مراد از اقامه قرآن کریم «به یاد داشتن و جاری کردن همه تشریحات اعتقادی، اخلاقی و عملی قرآن کریم در زندگی فردی و اجتماعی به صورت پیوسته است». به تعبیر دیگر، «اقامه قرآن به معنای حکمرانی پیوسته قرآن بر بینش، گرایش و کنش افراد و جامعه و هر چیز مرتبط به انسان و ادای حقوق آن به صورت کامل است»

۲. فلسفه اقامه قرآن

۲-۱. اقامه قرآن مانند اقامه تورات و انجیل تکلیف اهل کتاب

در آیه ۶۶ سوره مائده، خداوند می‌فرماید: «وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ: اگر اهل کتاب، تورات و انجیل و قرآنی که بر آنها نازل شده را بدون کم و کاست اقامه کنند، حتماً از بالای سر (آسمان) و پایین پاهای خود (زمین) روزی خواهند خورد».

مراد از اقامه در این آیه، اقامه تشریحات (حق) کتاب‌های آسمانی و همه تشریحات قرآن کریم است (ابوالفتح رازی، ۱۴۰۸ق، ج ۷، ص ۵۹؛ مراغی، بی تا، ج ۶، ص ۱۵۶؛ ابن عاشور، بی تا، ج ۵، ص ۱۴۹) که نزول برکات و نعمت‌های مادی و معنوی الهی را در پی دارد (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۶، ص ۳۸).

پذیرفته نیست که مراد از جمله «وَمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْهِمْ مِنْ رَّبِّهِمْ»، تورات، انجیل و دیگر کتاب‌ها و اقسام وحی به بنی اسرائیل باشد (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۶، ص ۳۸؛ سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۲۹۷)؛ زیرا افزون بر روایات، مانند روایت ابن عباس ذیل آیه ۶۶ سوره مائده که آن را به قرآن تفسیر می‌کند (ابن کثیر دمشقی، ۱۴۱۹ق، ج ۴، ص ۱۱۷۰)، بسیاری از مفسران نیز عبارت «وَمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْهِمْ مِنْ رَّبِّهِمْ» را به قرآن کریم تفسیر کرده‌اند (قاسمی، ۱۴۱۸ق، ج ۴، ص ۱۹۰؛ ثعلبی نیشابوری، ۱۴۲۲ق، ج ۴، ص ۹۰؛ مراغی، بی تا، ج ۶، ص ۱۵۶).

همچنین می‌توان ادعا کرد براساس ظاهر این آیه، اهل کتاب نیز مکلف به اقامه قرآن کریم‌اند؛ زیرا این آیه اهل کتاب را بر اقامه نکردن تورات، انجیل و قرآن نازل شده بر آنان نکوهش می‌کند. این مطلب در عبارات مفسران نیز بیان شده است (آلوسی، ۱۴۱۵ق، ج ۷، ص ۴۲۸؛ موسوی سبزواری، ۱۴۰۹ق، ج ۸، ص ۳۵۲)؛ چنان‌که براساس نظر مشهور فقیهان، کفار افزون بر فروع، به اصول نیز مکلف‌اند (نراقی، ۱۳۷۵، ص ۲۷۹؛ فاضل لنکرانی، ۱۳۸۳، ص ۳۱۱).

۲-۲. هویت جامعه توحیدی در اقامه قرآن

مفاد آیه ۶۸ سوره مائده «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُفِيمُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَ لَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَ كُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ»، بیان می‌دارد اقامه قرآن هویت‌بخش جامعه الهی در دو بعد نظری و عملی و حافظ هویت توحیدی جامعه است؛ زیرا مراد این آیه، تفهیم این مطلب به اهل کتاب است که آنان بر دین و مسلکی قابل‌ابتنا و اعتماد اتکا ندارند؛ مگر تورات و انجیل - که یکی از احکامش ایمان به پیامبر خاتم حضرت محمد ﷺ است - و قرآن کریم را اقامه کنند.

سیاق آیه نیز به قرینه «وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَ كُفْرًا» بیان

می‌دارد مراد از «ما أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ»، قرآن مجید است؛ زیرا خداوند با عنایت به اینکه بسیاری از اهل کتاب به قرآنی که نازل شده ایمان نمی‌آوردند و به کارگیری کلمه «لو»، طغیان و کفر آنان به قرآن را آشکار می‌کند. صاحب مجمع‌البیان می‌گوید: خداوند، پیامبر خاتم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را مأمور کرده است به اهل کتاب بگوید: «شما بر دین صحیح نیستید؛ مگر آنکه به تورات، انجیل و قرآن که بر تمامی خلق نازل شده است، اقرار کنید» (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۳، ص ۳۴۵). مراد از «ما أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ» قرآن مجید است که دین پیامبران الهی را براساس سنن هستی حاکم بر آفرینش، تکمیل کرده است (مراغی، بی‌تا، ج ۶، ص ۱۶۱). برخی دیگر نیز گفته‌اند مراد از «ما أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ» قرآن مجید است که مکمل کتاب‌ها و رسالات پیشین است. از این آیه نیز استفاده می‌شود که اهل کتاب نیز موظف به تکلیف اقامه قرآن هستند.

در نتیجه، جامعه اسلامی نیز آن‌گاه دین و مسلک قابل اعتنا و اعتماد دارند که قرآن را اقامه کنند (حجازی، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص ۵۳۸)؛ از این رو برخی گفته‌اند مراد از «وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ» قرآن است که در تورات و انجیل به آن بشارت داده شده است (صادقی تهرانی، ۱۴۱۹ق، ص ۱۲۰). در نتیجه، جامعه اسلامی برای صیانت از هویت توحیدی خود، باید در پی اقامه قرآن کریم باشد.

۲-۳. اقامه دین و قرآن تکلیف همه انسان‌ها

در آیه ۱۳ شورا: «شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ...»، خداوند همه انسان‌ها را مأمور کرده است خدای یگانه را عبادت کرده، شکرگزار نعمت‌هایش باشند و با تمسک به اصول، آنچه را واجب و پسندیده دانسته، اطاعت کنند و از آنچه قبیح دانسته، پرهیز کنند (طوسی، بی‌تا، ج ۹، ص ۱۵۰). از دین، همان را تشریح نموده که نوح، ابراهیم، موسی و عیسی عَلَيْهِمُ السَّلَام را به آن توصیه کرده است؛ همان طور که به پیامبر خاتم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وحی کرده است تا دین را به پا داشته، آدمیان در آن تفرقه نیندازند. از ظاهر آیه به دست می‌آید مراد از اقامه دین، «أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ» یا تنها اقامه اصول

عقاید است یا اقامه اصول عقاید، و برخی فروع برخوردار از ثبات و دوام و جاری در همه شرایع (سبزواری نجفی، ۱۴۱۹ق، ص ۴۸۹؛ صادقی تهرانی، ۱۴۱۹ق، ص ۴۸۴؛ ابن عاشور، بی تا، ج ۲۵، صص ۱۱۹ - ۱۲۰)؛ چنان که مراغی ذیل آیه ۱۳ شورا می نویسد: «یعنی دین (توحید و اخلاص برای خدا) را همواره اقامه و از تفرقه و از وقوع انحراف و اضطراب در آن صیانت کنید» (مراغی، بی تا، ج ۲۵، ص ۲۵). سپس می گوید: «روشن است که متعلق نهی در آیه، نهی از تفرقه در اصول شرایع است؛ زیرا براساس آیه «لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَ مِنْهَا جَاءَ»، شرایع انبیا "جز در ثواب، مانند وجوب صلوات، زکات، صیام، حج و ... و تحریم زنا، ایذای خلق و تعدی به حیوان و..." در تفصیل با یکدیگر اختلاف دارند» (مراغی، بی تا، ج ۲۵، ص ۲۵).

به نظر می آید مقابله تعبیر «وَصَّي... وَصَّيْنَا» درباره شرایع پیامبران پیشین و تعبیر «الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ» درباره شریعت پیامبر خاتم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بیان می دارد انسان ها افزون بر تکلیف اقامه دین، به اقامه قرآن و همه شرایع آن نیز مکلف اند؛ زیرا متعلق توصیه تنها عقاید و اعمال خاص و مهم است؛ حال آنکه عبارت «وَ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ» شامل همه معارف اصولی، غیراصولی، اهم و غیراهم در قرآن کریم می شود (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۷، ص ۱۱۶) و عطف «وَ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ» بر «مَا وَصَّي بِهِ نُوحًا» به سبب مغایرت قرآن با آن شرایع در زیاده به تفصیل و تفریع است (ابن عاشور، بی تا، ج ۲۵، ص ۱۲۰).

این مطلب از روایات نیز به دست می آید؛ چنان که حضرت علی عَلَيْهِ السَّلَام در پاسخ ابن قیس و اینکه چرا برای دفاع از حقش شمشیر نروده، با بیان اینکه از مرگ ترس و فرار ندارد و بیش از هر کسی می داند آنچه نزد خداست، برایش از دنیا و آنچه در آن است بهتر است، مانع شمشیرزدن را وصیت رسول خدا و عهدش به آن حضرت دانسته، سپس می فرماید: «رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مرا از آنچه امت پس از حضرتش با من خواهند کرد، خبر داده بود و آن حضرت در پاسخ من که گفتم: ای رسول خدا در چنین شرایطی چه توصیه ای به من دارید؟ آن حضرت فرمود: اگر یارانی یافتی با آنان جهاد کن و گرنه دست نگهدار و جانت را حفظ کن تا برای برپایی [دین، کتاب خدا و سنت من] یارانی بیابی» (هلالی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۶۶۴).

از تفکیک سه موضوع اقامه دین، اقامه کتاب خدا و اقامه سنت در بیان پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در این حدیث، به دست می‌آید رسول خدا اقامه قرآن را به‌طور خاص و متمایز از اقامه دین و سنت مطالبه کرده است. در نتیجه، مفاد آیه چنین است: انسان‌ها هم مکلف به اقامه دین‌اند و هم مکلف به اقامه قرآن با همه تشریحات و دستورهای آن.

۲-۴. قرآن قیّم برپایی جامعه کامل و متکامل

در سوره کهف آیه اول و دوم (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا قَيِّمًا)، دو صفت برای قرآن بیان شده است و خداوند را به دلیل نزول قرآن با آن دو صفت بر بنده‌اش (محمد) ستایش کرده است. آن دو صفت، نفی هرگونه کژی و انحراف در مفاهیم کمال‌بخش قرآن و دیگری قیّموت برپایی جوامع کامل و متکامل است. روشن است «قیّم» به کسی اطلاق می‌شود که به مصححت چیزی و یا کسی قیام نموده، امور او را تدبیر می‌نماید. توصیف قرآن به «قیّم» در این آیه، به این معناست که قرآن کریم دربرگیرنده دین قیّمی است که مصالح جهانی انسان در عرصه دنیا و آخرت را تأمین می‌کند (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۳، ص ۲۳۸)، و به دلیل اشتراک مسلمانان با پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، خداوند در این آیه از مسلمانان نیز می‌خواهد به نعمت کتاب مستقیم و قیّمی که بر پیامبر خاتم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نازل کرده است، خدا را ستایش کنند و شکر او را به جا آورند و به تکلیف انذار و بشارت عمل کنند.

کلمه «عِوَجًا» نکره و در سیاق نفی، مفید عموم است. اینکه فرموده است قرآن هیچ‌گونه اعوجاجی ندارد: «وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا»، به این معناست که مفاهیم آن غیرمستقیم، فهم‌ناپذیر و دارای اختلاف نیست و از صحت به فساد، از حق به باطل و از مفید به غیرمفید میل نمی‌کند (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۶، ص ۶۹۴). پس قرآن در همه جهاتش کامل و مستقیم است؛ در لفظش فصیح، در معنایش بلیغ، در هدایتش مصیب، در دلایل و براهینش زنده، در امر و نهی‌اش خیرخواه، در قصص و اخبارش صادق، در قضاوتش قاطع، از درآمیختن شیاطین محفوظ و از اختلاف و ورود باطل به آن مصون است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۳، ص ۲۳۷).

برای صفت «قیم» به معنای قائم به مصححت و تدبیر امور جوامع معانی مختلفی بیان شده است:

الف) قرآن کتاب معتدل، مستقیم و کامل استواری است که در آن تناقض و افراط و تفریط نیست.

ب) پاسدار کتاب‌های آسمانی پیشین در تصدیق، حفظ و نفی باطل از آنها و نسخ شرایع آنهاست.

ج) قیم به معنای جاودانگی، پابرجایی قرآن تا قیامت و غیر قابل نسخ است.

د) برپادارنده جامعه دینی است و باید در امور دین به قرآن رجوع کرد؛ چنان که در امور مربوط به یک خانه به قیم امور مربوط به آن خانه مراجعه می‌شود (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۶، ص ۶۹۴؛ طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۳، صص ۲۳۷-۲۳۸).

باید گفت صفت قیم، همه معانی یادشده را شامل می‌شود؛ به این معنا که قرآن کتابی است معتدل و استوار، پاسدار کتاب‌های آسمانی پیشین، پابرجا تا قیامت و برپادارنده جوامع دینی. یادآور می‌شود جامعه قائم بر مفاهیم قرآن، افزون بر برخوردار از هدایت الهی «وَالَّذِينَ جَاهَلُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا» (عنکبوت، ۱۹) همواره در حال پیشرفت و دستیابی به کمالات بیشتر است: «وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى» (محمد، ۱۷).

قیم بودن قرآن بدین سبب است که مشتمل و هدایتگر عقاید حق و دستورالعمل صالح است: «يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ» (احقاف، ۳۰) و مشتمل بر دینی است که خدای تعالی در موضوعی از قرآن، آن را به قیم توصیف کرده، فرموده است: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ» (روم، ۴۳). بر این اساس، توصیف کتاب به قیم به دلیل اشمال آن بر دین قیم است که مصالح دنیا و آخرت همه انسان‌ها را قیومت می‌کند.

علت تقدم صفت نفی اعوجاج بر صفت قیم، این است که نفی اعوجاج، بیانگر کمال خود قرآن است و صفت قیم بیانگر تکمیل غیر به وسیله قرآن است و به‌طور طبیعی کمال بر تکمیل مقدم است. این به معنای اقامه مفاهیم و معارف کامل قرآن در جامعه و در حقیقت اقامه جامعه بر اساس مفاهیم کمال‌بخش قرآن است.

۵-۲. تمسک به جبل الله مستلزم اقامه قرآن

خداوند قرآن را به جبل الله (ریسمان الهی و وسیله اتصال به خداوند) توصیف کرده، همگان را به تمسک به آن و پرهیز از تفرقه توصیه کرده است و با زبان اتمام حجت، نعمت بعثت پیامبر و نزول قرآن کریم را به آنان یادآوری می‌کند که [تمسک به جبل الله] دشمنی میان آنان را برطرف کرد، دل‌هایشان را به یکدیگر پیوند داد و به لطف خدا با هم برادر شدند و از درافتادن به آتش نجات یافتند؛ این همه از طریق بیان آیات خدا برای هدایت آنان بوده است: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ» و همگی به ریسمان خدای (توحید، دین و کتاب خدا) چنگ زنید و پراکنده مشوید، و نعمت خدای را بر خود یاد کنید، آن‌گاه که با یکدیگر دشمن بودید؛ پس میان دل‌های شما همدمی و پیوند داد تا به نعمت وی (اسلام و الفت) با هم برادر گشتید و بر لبه پرتگاهی از آتش بودید، پس شما را از آن رهانید. خدا این چنین آیات خود را برای شما روشن بیان می‌کند تا مگر راه یابید» (آل عمران، ۱۰۳).

یکی از مصادیق «جبل الله» قرآن است (مراغی، بی‌تا، ج ۴، ص ۱۶؛ زمخشری، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۳۹۴؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۸۰۶). کلمه «اغْتَصَام» از «عَصَم» به معنای پناه‌بردن (ابن‌منظور، ۱۴۰۵، ج ۱۲، ص ۴۰۳) و تَمَسَّكَ و چسبیدن (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۵۶۹)، استعاره از التزام عملی مسلمانان به معارف قرآن کریم و کلمه «جبل الله» استعاره از وثوق و اعتماد به قرآن کریم و کلمه «جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» بیانگر وظیفه همگانی جامعه با پرهیز از تفرق در راستای تحقق اقامه قرآن کریم است. روشن است لازمه تمسک به جبل الله، اقامه قرآن است.

مراغی می‌نویسد: «قرآن جبل الله و عهد خدا به مردم است که در آن به الفت و اجتماع بر طاعت خدا و رسولش امر کرده است» (مراغی، بی‌تا، ج ۴، ص ۱۶). وی با توجه به چگونگی تحقق بُعد سلطانی قرآن کریم می‌نویسد: «از منظر دین، سلطنت قرآن با

تصرف در نفوس به حسب نوامیس و اصول قرآنی و راهنمایی به اعمال مترتب بر آن نوامیس و اصول محقق می‌شود. گویا قرآن با ویژگی یادشده ریسمان محکمی است که هر کس به آن تمسک کند، از سقوط و افتادن در آتش نجات می‌یابد» (مراغی، بی‌تا، ج ۴، ص ۱۶).

در روایات نیز به قرآن «حبل الله» اطلاق شده است؛ چنان‌که در حدیثی از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده است: «القرآن حبل الله المتين لا تنقضى عجابه ولا تخلق من كثرة الرد، من قال به صدق و من حكم به عدل و من عمل به رشد و من اعتصم به فقد هدى الى صراط مستقيم» (سورآبادی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۳۰۸).

حضرت امیر مؤمنان، علی عَلِيٌّ نیز می‌فرماید: «ان الله سبحانه لم يعظ احدا بمثل هذا القرآن، فانه حبل الله المتين و سببه الامين: خداوند سبحان کسی را به چیزی چون قرآن پند نداده است، که قرآن ریسمان استوار خدا و وسیله ایمنی‌بخش است» (نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶).

در آیه ۲۵۶ بقره (لا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)، قرآن کریم به «العُرْوَةُ الْوُثْقَىٰ» توصیف شده است (سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۲۳؛ سبزواری، ۱۴۰۶ق، ج ۵، ص ۳۹۴). این آیه بیان می‌دارد دین یک سلسله نوامیس و اصول علمی و عقلانی (بینشی و گرایشی) اکراه‌ناپذیر است؛ زیرا اکراه تنها در اعمال و افعال بدنی ممکن است، نه امور قلبی و عقلی. البته «حقایق دین و رسیدن به حق و صواب در قرآن نیز به وسیله قرآن و یا سنت به صورت استدلالی و فطری آشکار شده است و موجبی برای اکراه کسی بر دین وجود ندارد» (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۲، ص ۳۴۲). با این همه، باید توجه داشت بسیاری از افعال و اعمال ظاهری دینی و قرآنی مستلزم و مترتب بر عقاید عقلی و گرایش فطری است و لازمه تمسک به حبل الله، افزون بر ایمان و اقامه اصول اعتقادی، اقامه آن افعال و اعمال در سبک زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان است.

آیات یادشده بیانگر لزوم اقامه قرآن است؛ زیرا: نخست، تمسک به حبل الله به معنای پذیرش سلطنت و تصرف قرآن بر نفوس بر اساس مفاهیم و اصول قرآنی و اعمال

مترتب بر آنها است؛ دوم، اقامه جامعه با هویت اسلامی بر اساس الفت و اخوت دینی مبتنی بر بینش، گرایش و کنش قرآنی از طریق اقامه قرآن تحقق می‌یابد.

۶-۲. سعادت انسان در پرتوی اقامه قرآن

از منظر قرآن کریم همه موجودات آفرینش براساس هدایت تکوینی خدای بزرگ به سوی کمال نهایی در حرکت‌اند و انسان افزون بر هدایت تکوینی، از هدایت تشریحی خداوند نیز برای رسیدن به کمال نهایی برخوردار است.

از آیات قرآن کریم، مانند این آیات: «لَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمْ الْهُدَى» (نجم، ۲۳)، «وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (شوری، ۵۲) به دست می‌آید: فلسفه اقامه قرآن، هدایت تشریحی بشر است. نخستین مرتبه هدایت قرآن، نمایاندن راه حق و بیان هر چیزی است که برای کمال انسان لازم است؛ این هدایت عام بوده، به گروهی خاص اختصاص ندارد و هر انسانی با پذیرش دعوت انبیا، عبودیت خدا و پرهیز از طاغوت به هدایت الهی دست می‌یابد. «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ: وَ هَر آيَنَه دَر هَر اَمْتِي پيامبري برانگيختيم كه خدای را بپرستید و از طاغوت (هر معبودی جز خدا) دوری جوید، پس برخی از آنان راه خدا را نمود و برخی دیگر گمراهی بر آنها سزا گشت» (نحل: ۳۶)، و پس از آن، با لطف خاص خدا به درجات بالاتر، هدایت می‌شود (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۲۳۶).

عالمان دینی و مفسران قرآن، فلسفه نزول قرآن را هدایت بشر دانسته‌اند. امام خمینی علیه السلام می‌فرماید: «بدان که این کتاب شریف، چنانچه خود بدان تصریح فرموده، کتاب هدایت و راهنمای سلوک انسانیت، مربی نفوس و شفای امراض قلبیه و نوربخش سیر الی الله است» (امام خمینی، ۱۳۹۴، ص ۱۸۴). آیت الله جوادی آملی هدف اساسی قرآن را تعلیم و تزکیه، برای دستیابی به سعادت و لقای خدای سبحان می‌داند؛ چیزی که دانش‌های مادی و علوم و صنایع تجربی و حرفه‌های هنری و آداب و سنن اعتباری و مانند آنها، از آن دورند. وی می‌گوید: آیه «وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَ هُدًى وَ رَحْمَةً وَ بُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ» (نحل، ۸۹) [با توجه به سطح ظاهر قرآن و نه مجموع ظاهر و

باطن آن] بدین معناست که هر چیزی که در تأمین سعادت انسان سهم مؤثر دارد، در این کتاب الهی بیان شده است و اگر انجام کاری عامل فراهم کردن سعادت بشر است، در آن آمده و اگر ارتکاب عملی مایه شقاوت بشری می‌گردد، پرهیز از آن به صورت یک دستور لازم در آن تعبیه شده است (جوادی آملی، ۱۳۸۳، ج ۱، ص ۱۴).

از نظر شهید صدر، قرآن کتاب هدایت و ایجاد تغییر مطلوب در انسان است (صدر، ۱۴۲۸ق، ص ۴۹)؛ تغییری که سبب خروج انسان از تاریکی و جهل به روشنی و دانش می‌شود: «يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» (بقره، ۲۵۷).

آیت الله مصباح با بیان اینکه: هدف اصلی از آفرینش جهان هستی، انسان کامل است و براساس نظام‌مندی غایی هستی، آفرینش غایت‌مند است (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۸، ص ۱۲۰)، می‌نویسد: «هدف از آفرینش جهان، پیدایش انسان و فراهم شدن زمینه برای رشد و تعالی و تکامل او بوده است. قرآن کریم با اشاره به این هدف، خلقت آنچه را در زمین است، برای انسان می‌داند: "هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا" (بقره، ۲۹)» (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۸، ص ۱۲۱).

۲-۷. صفات قرآن دلیل لزوم اقامه قرآن

به‌طور معمول صفات خداوند در پایان هر آیه به مفهوم آیه، جنبه تعلیل دارد. بر پایه همین مبنا، لزوم اقامه قرآن از بسیاری از صفات قرآن کریم به دست می‌آید. برای نمونه خداوند در آیه ۴۸ مائده، با توصیف قرآن به «حق»، بر لزوم حکمرانی بر اساس آن و پرهیز از پیروی هواهای دیگران فرمان داده است: «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ... فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ...». بر این اساس، حق حکمرانی، با تکیه بر اقامه و پیروی از قرآن که حق مطلق است، تحقق می‌یابد. نیز توصیف قرآن کریم به فرقان: «... الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ...» (بقره، ۱۸۵)، از آن‌روست که حق را از باطل و نور را از ظلمت تفکیک می‌کند: «تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا» (فرقان، ۱). روشن است که انسان برای دستیابی به حق و نور پیوسته باید ملازم قرآن کریم باشد و این نیز تنها با اقامه قرآن انجام

می پذیرد. همچنین توصیف قرآن کریم به میزان، به این سبب است که قرآن معیار، و میزان تشخیص حق از باطل و میزان حقانیت هر بینش، گرایش و کنشی است: «اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ» (شوری، ۱۷).^۱ پس قرآن میزان حقانیت هر نظریه اعتقادی، اخلاقی و عملی است و این به معنای اقامه قرآن است.

۳. اهداف راهبردی اقامه قرآن

اهداف راهبردی قرآن کریم در عرصه‌های بینشی، گرایشی و کنشی، اقامه جامعه‌ای توحیدی بر مبنای اراده تشریحی خداوند، اقامه حق و عدل و شکل‌گیری مدینه طیبه است. اکنون اهداف یادشده و ویژگی‌های آن را بررسی می‌کنیم.

۳-۱. حکمرانی بر اساس اراده تشریحی خداوند

جعل قوانین تشریحی مانند قوانین و سنن تکوینی، به خدا اختصاص دارد: «إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ يَفُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ؛ فرمانروایی نیست مگر خدای را. حق را [از باطل] جدا و بیان می‌کند و او بهترین جداکننده [حق از باطل] است» (انعام، ۵۷) و او بهترین حکمران است: «وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ؛ آیا حکم [روزگار] جاهلیت می‌جویند؟ و چه کسی نیکو حکم‌تر از خداست برای مردمی که یقین دارند» (مائده، ۵۰). بر این اساس لازم است حکمرانی برای تحکیم و اقامه اراده تشریحی خداوند باشد؛ زیرا براساس آیه ۲۱۳ بقره، «فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ، وَ أَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ، لِيُحْكَمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ»، خداوند انبیا را با کتاب حق برای بشارت به خوبی‌ها و انذار از بدی‌ها، مبعوث کرده تا حکمرانی خداوند، کتاب خدا (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲، صص ۵۴۳-۵۴۴) و یا حکمرانی حق (جوادی آملی، ۱۳۹۸، ج ۱۰، ص ۴۰۰) در بین مردم جریان یابد. به جهت اینکه در کتاب و وحی الهی نه خلاف راه دارد و نه اختلاف؛ از این‌رو شایسته است از يك سو مرجع احقاق حق و ابطال باطل و از سوی دیگر ملجأ رفع هرگونه

۱. برداشت یادشده بر این پایه استوار است که «المیزان» عطف تفسیری بر «الکتاب» و تعبیر دیگری از قرآن باشد.

اختلاف نظری و عملی مردم جهان باشد (جوادی آملی، ۱۳۹۸، ج ۱۰، ص ۳۹۹). بر این اساس پیامبر ﷺ نیز موظف به اقامه قرآن و حکمرانی بر اساس شاخص‌ها و معیارهای قرآنی خواهد بود. «أَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ» (مائده، ۴۹-۴۸).

۲-۳. اقامه جامعه توحیدی

بسیاری از آموزه‌های قرآن مانند آیه ۵۲ سوره ابراهیم: «هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَ لِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَ لِيَذْكُرُوا أَوْلِيَاءَ الْأَلْبَابِ» به «شناخت توحیدی» فرامی‌خواند، ولی شکل‌گیری جامعه توحیدی بر اعتقاد و التزام عملی به توحید و اجتناب از شرک که ملازم یکدیگرند، ابنا دارد: «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ؛ و هر آینه در هر امتی پیامبری برانگیختیم که خدای را بپرستید و از طاغوت- هر معبودی جز خدا- دوری جوید، پس برخی از آنان را خدا راه نمود و برخی دیگر گمراهی بر آنها سزا گشت، پس در زمین بگردید و بنگرید که سرانجام دروغ‌انگاران چگونه بود» (نحل، ۳۶). مفاد این آیه شناخت، اطاعت از خدای یگانه و اجتناب از طاغوت و شرک با جهت‌گیری اقامه جامعه‌ای توحیدی است.

۳-۳. اقامه تمدن الهی و مدینه طیبه

با شکل‌گیری جامعه اسلامی در پرتو اقامه قرآن و پیروی از تشریحات الهی به شرط ایمان و عمل صالح، می‌توان به حیات طیب و بهترین پاداش الهی دست یافت. آیه ۹۷ سوره نحل «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» بیانگر این مطلب است. در پرتو آن جامعه‌ای متمدن، سعادت‌مند، شکرگذار و مسئولیت‌پذیر شکل گرفته و نماد مدینه طیبه قرآنی خواهد بود. چنان‌که در آیه ۱۵ سوره سبأ «كُلُّوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَ اشْكُرُوا لَهُ بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَ رَبُّ غَفُورٌ» و آیه ۹۷ سوره نحل آن را بیان کرده است.

۴-۳. اقامه قرآن برای اقامه حق و عدل

اقامه قرآن برای اقامه حق است؛ زیرا قرآن که خود حق است و باطلی به آن راه ندارد: «لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ» (فصلت، ۴۲)، تثبیت کننده و زایل کننده باطل است: «...يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ» (انفال، ۷-۸) و هر حکمرانی که در پی اقامه حق نباشد را ظالمانه و گمراه کننده با پیامد عذاب سخت الهی دانسته است: «يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ...» (ص، ۲۶). بر این اساس هر گونه حکمرانی که بر غیر قرآن ابتناء داشته باشد ستمگری (مائده، ۴۵)، موجب فسق و کفر خواهد بود.

۵-۳. تحقق مرجعیت علمی قرآن کریم

با توجه به آنچه بیان شد می توان گفت که اقامه قرآن کریم به صورت پارادایمی در عرصه های خاستگاهی، فرایندی و برآیندی مرجعیت علمی قرآن کریم نقش بنیادین دارد. در عرصه خاستگاهی، اقامه قرآن کریم دارای نقش پیشران و در عرصه فرایندی، نقش سیستمی و ساختاری و در عرصه برآیندی، نقش غایت گذاری و هدف مندی مرجعیت قرآن کریم را عهده دار است.

در حقیقت رابطه نظریه اقامه قرآن و نظریه مرجعیت قرآن کریم، رابطه دو سویه است از یک سو نظریه اقامه قرآن متفرع بر تحقق مرجعیت قرآن است و از سوی دیگر تحقق مرجعیت قرآن متفرع بر اقامه قرآن است.

۴. قلمرو اقامه قرآن

قلمرو «اقامه قرآن کریم» تابعی از قلمرو ماموریت قرآن کریم است. پس اگر ماموریت قرآن تنها هدایت انسان به امور دینی اخروی و ارزش های اخلاقی باشد، اقامه قرآن نیز در همان عرصه جریان خواهد یافت و اگر ماموریت هدایتی قرآن کریم اعم از امور مربوط به زندگی مادی و معنوی انسان باشد، قلمرو قرآن کریم نیز به همان گستره،

توسعه پیدا خواهد کرد. با این همه باید دانست که بیان امور دینی و ارزش‌های اخروی مانند تقوا، از ناحیه قرآن «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ» (توبه، ۱۱۵) به معنای اختصاص هدایتگری قرآن به ارزش‌های اخروی نیست؛ زیرا قرآن کریم نه تنها جامعه اسلامی را به ارزش‌های اخروی فراخوانده و هدایت می‌کند، بلکه سامان‌دادن به زندگی دنیوی، مانند فرهنگ، اقتصاد، سیاست و قضاوت جامعه را از حوزه‌های هدایتی خود دانسته است و مسلمانان را به اقامه قسط و عدل (حدید، ۲۵) مبارزه با مفاسد (اعراف، ۸۵؛ هود، ۷۷-۸۳؛ شعراء، ۱۴۶)، حکمرانی عادلانه (نساء، ۵۸)، امر به معروف و نهی از منکر (آل عمران، ۱۰۴)، رعایت عهد و پیمان (مائده، ۱)، مقابله با تجاوز (بقره، ۱۹۴) و آنچه سبب حیات (انفال، ۲۴) و استواری امت اسلام (فصلت، ۳۰) است فرامی‌خواند و به آن هدایت می‌کند. همچنین آموزه‌های قرآن کریم برای صیانت جامعه از نزاع و اختلاف (بقره ۲۱۳؛ نحل، ۶۴) حفظ اتحاد امت (آل عمران، ۱۰۳؛ انفال، ۴۶) از دیگر عرصه‌های اقامه قرآن کریم است.

قرآن کریم در ویژگی‌های یادشده و مانند آنها، تنها منبع و مرجع هدایتی است که باید از آن تبعیت کرد: «اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ» (اعراف، ۳ و نیز بقره، ۱۷۰؛ لقمان، ۲۱. یونس، ۱۰۹؛ زخرف، ۴۳-۴۴)؛ از این رو کسانی که متکبرانه به جای ایمان و اقامه قرآن و برگزیدن راه رشد و حیانی، از آن اعراض کرده و راه ضلالت (راه موافق آرای باطلشان) را برگزیده‌اند، ملامت کرده و آنان را از راه‌های فهم عظمت خدا و شرایع سعادت‌آفرین الهی محروم می‌سازد: «سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كَلِمًا آيَةً لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْعِجْيِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ؛ بزودی کسانی را که در زمین به ناحق بزرگ منشی می‌کنند از آیات خویش بگردانم، و اگر هر آیه‌ای ببینند، بدان ایمان نیاورند و اگر راه رُشد- رهیابی به راه راست و کمال- را ببینند، آن را پیش نگیرند و اگر راه کژی و گمراهی را ببینند، آن را پیش گیرند. این از آن روست که آیات ما را دروغ انگاشتند و از آن غافل بودند» (اعراف، ۱۴۶) و با وعید زندگی تلخ (طه، ۱۲۴) آنان را همنشینان شیطان (زخرف، ۳۶) و ستمگرانی دانسته که بر

دل‌هاشان پرده و بر گوش‌هایشان کری و سنگینی نهاده شده که هیچ‌گاه به راه راست نمی‌آیند: «وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَ نَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَ إِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا؛ و ستمکارتر از آن کس کیست که به آیات پروردگارش پند داده شود پس، از آنها روی بگرداند و آنچه را دو دستش پیش فرستاده - کردارهای زشتش - فراموش کند. ما بر دل‌هاشان پوشش‌ها نهاده‌ایم تا آن (قرآن) را درنیابند و در گوش‌هاشان گرانی [تا آن را نشنوند]، و اگر به راه راست بخوانیشان، هیچ‌گاه راه نیابند» (کهف، ۵۷).

بسیاری از عالمان و مفسران نیز بر این باورند که نیازمندی‌های انسان در امور دین و دنیا در این کتاب آسمانی به صورت جامع بیان شده است (ر.ک: خوئی، بی‌تا، ص ۶۳؛ آلوسی، ۱۴۱۵ق، ج ۸، ص ۳۰).

چنان‌که آیت‌الله خوئی بر این باور است که قرآن «بین نظام دنیا و نظام آخرت جمع کرده و متکفل صلاح و رستگاری بشر در دنیا و تضمین‌کننده سعادت او در آخرت شده است؛ از این رو قرآن همان ناموس اکبری است که پیامبر اعظم، برای دست‌یابی بشر به سعادت دو جهان آورده است» (خوئی، بی‌تا، صص ۶۳-۶۵). نامبرده می‌گوید: قانون قرآن و تعالیم اسلام، تمام مصالح فردی و اجتماعی را در نظر گرفته است و قوانینی را تشریح و تنظیم نموده است که می‌تواند پاسخگوی تمام نیازمندی‌های مختلف جوامع بشری بوده، بر تمام جنبه‌های دنیوی و زندگی مادی انسان‌ها نظارت کند و تمام جنبه‌های دنیوی و اخروی را نیز تأمین نماید (خویی، بی‌تا، ص ۱۰۵).

علامه طباطبایی ذیل آیه یوسف، ۱۱۱ می‌گوید: قرآن بیانگر و تمیزدهنده هر چیزی است که مردم برای دین‌شان به آن نیاز دارند. دینی که پایه سعادت دنیا و آخرتشان بر آن نهاده شده است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۱، ص ۲۸۰). ایشان بر این باور است که توصیف امت اسلام در برابر امت‌ها یا شرایع دیگر به «اقوم» در آیه ۹ سوره اسراء «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ...» برای این است که سنت‌ها در سایر ملت‌ها برای جلب منفعت در زندگی آنان است، که گرچه در برخی امور برای آنان سودبخش است، ولی در برخی دیگر ضرر دارد، و اگر برخی تمایلات‌شان را تأمین می‌کند، بخش عظیمی از

آنچه برای شان مفید است را از بین می‌برد، حال آنکه اسلام مصالح زندگی و همه امور مهم دنیوی و اخروی انسان را بدون تفریط تأمین می‌کند. اما اقوم بودن امت اسلام نسبت به امت‌های شرایع پیشین، برای این است که قرآن کریم معارف الهی را تا آنجا که بنیه انسان طاقت آن را دارد و تشریعاتی را که در زندگی فردی و اجتماعی به آن نیازمند است، در بر دارد؛ از این رو هدایت‌های قرآن نسبت به سایر کتب آسمانی و ملت حنیف اسلام نسبت به سایر ملل و امت‌ها اقوم است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۱، ص ۲۲).

۵. راهکارها و الزامات اقامه قرآن

۵-۱. شکل‌گیری جامعه‌ای باورمند به اقامه قرآن

در جوامع اسلامی یا قرآن مهجور است و یا نوع مواجهه آنان با قرآن، دست‌یابی به ثواب و بهره‌گیری حداقلی مربوط به ارزش‌های اخلاقی و امور اخروی است؛ از این رو به منظور اقامه دین و معارف قرآن در جامعه اسلامی باید برای باورمندی آنان به اقامه آموزه‌های قرآن در تمام ابعاد زندگی فردی و اجتماعی و دنیوی و اخروی برنامه‌ریزی کرد؛ زیرا قرآن کریم نه تنها جامعه اسلامی را به ارزش‌های اخروی فرامی‌خواند و هدایت می‌کند، بلکه سامان‌دادن به فرهنگ، اقتصاد، سیاست، قضاوت آنان و... را از حوزه‌های هدایتی خود دانسته است؛ زیرا هرچند بسیاری از آموزه‌های قرآن به حوزه بینش و شناخت توحیدی اختصاص دارد و همه امور جهان آفرینش را در ارتباط با خدا و شناخت و معرفت و ایمان به او می‌بیند، ولی از آیات شده مانند آیه ۳۶ سوره نحل استفاده می‌شود که قرآن کریم در پی تقویت بینش توحیدی و ولایی با جهت‌گیری اقامه جامعه‌ای توحیدی و ولوی است.

الزامات شکل‌گیری جامعه‌ای باورمند و ملتزم به اقامه قرآن عبارتست از:

۱. تغییر و اصلاح باور جامعه اسلامی به قرآن کریم و آموزه‌های حیات‌بخش آن به سوی اقامه قرآن در ابعاد گوناگون زندگی فردی و اجتماعی؛
۲. تقویت بینش و باور دینی همراه با التزام عملی به حق‌طلبی و اجتناب از طاغوت و شرک تا جامعه‌ای موحد، حق‌طلب و ملتزم به سبک زندگی اسلامی شکل گیرد؛ زیرا

جهت گیری قرآن کریم افزون بر تأکید به توسعه و تعمیق ایمان، تقویت التزام به باورهای دینی و اقامه جامعه توحیدی است؛

۳. تقویت التزام به توحید و ولایت‌مداری در زندگی فردی و اجتماعی بر اساس آموزه‌های قرآن و اهل بیت (علیهم‌السلام) و التزام عملی به بینش توحیدی (تولی و تبری).

۲-۵. احساس مسئولیت و مشارکت عمومی مردم در تحقق جامعه ایمانی

بر اساس آموزه‌های قرآن، جامعه اسلامی افزون بر تقویت ایمان و التزام عملی به باورها، باید مشارکت عمومی در اقامه حق و پایداری بر آن را (ر.ک: سوره عصر) و وجهه همت خود کرده و با همگرایی و اتحاد (آل عمران، ۱۰۳؛ انفال، ۴۶) و استواری (اسراء، ۹؛ فاتحه، ۶-۷؛ بقره، ۱-۲، ۳۸-۳۹؛ طه، ۱۲۳-۱۲۷؛ زمر، ۴۱) با تجاوز (بقره، ۱۸۴) و آنچه حیات جامعه (انفال، ۲۴) و کیان امت اسلام را تهدید می‌کند مقابله نماید.

الزامات احساس مسئولیت و مشارکت عمومی مردم در تحقق جامعه ایمانی عبارتست از:

۱. تأمین زمینه‌های مشارکت عمومی برای انجام مسئولیت اقامه دین؛
۲. ایجاد و تقویت وحدت و همگرایی جامعه؛
۳. تقویت روحیه مقاومت، ایثار و فرهنگ جهادی؛
۴. تربیت جامعه ملتزم به عمل صالح، تواضعی به حق و تواضعی به صبر بر پایه ایمان.

۳-۵. تحفظ بر مفاهیم و واژگان قرآنی اقامه دین

یکی از راهبردهای اقامه جامعه دینی بر اساس مفاهیم قرآن کریم تحفظ بر فرهنگ و اصطلاحات قرآنی است. بر این اساس التزام بر تحفظ به فرهنگ مفاهیم قرآنی برای اقامه دین در عرصه‌های بینشی، گرایشی و کنشی امری ضروری خواهد بود.

الزامات تحفظ بر مفاهیم و واژگان قرآنی اقامه دین عبارتست از:

۱. تبیین دقیق و روش‌مند مفاهیم و واژه‌های قرآنی ناظر به اقامه دین؛
۲. التزام بر به‌کارگیری مفاهیم و اصطلاحات قرآنی در محافل علمی و عمومی و

پرهیز از تبدیل کلمات و واژگان اصیل به واژگان بیگانه؛
۳. عملیاتی‌سازی فرهنگ مفاهیم و واژگان قرآنی در محافل تخصصی و عمومی.

نتیجه‌گیری

۱. قرآن قیم و هادی جامعه به بااستقامت‌ترین سنن و راه‌هاست؛ زیرا آموزه‌های تربیتی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آن، خالی از ابهام، خرافات و افراط و تفریط و هماهنگی با نظام تکوین است. با این همه نوع مواجهه جوامع اسلامی با قرآن، دست‌یابی به ثواب و پاداش الهی و بهره‌گیری عملی، حداقلی است و اقامه قرآن و بالتبع اقامه جامعه توحیدی را با مشکل مواجه ساخته است.
۲. براساس ظاهر آیات انسان‌ها هم مکلف به اقامه دین‌اند و هم مکلف به اقامه قرآن با همه تشریحات و دستورات آن؛ زیرا قرآن هویت بخش جامعه در دو بعد نظری و عملی و حافظ هویت توحیدی جامعه و مشتمل بر دین قیمی است که مصالح جهانی انسان در عرصه دنیا و آخرت را تأمین می‌کند.
۳. توصیف قرآن به «حبل‌الله» یا «عروة‌الوثقی» و توصیه به تمسک به آن مستلزم اقامه قرآن است. یعنی افزون بر ایمان و اقامه اصول اعتقادی، اقامه آن افعال و اعمال در سبک زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان امری الزامی است.
۴. از منظر قرآن کریم همه موجودات آفرینش بر اساس هدایت تکوینی خدای بزرگ به سوی کمال‌نهایی در حرکت‌اند و انسان افزون بر هدایت تکوینی از هدایت تشریحی خداوند نیز برای رسیدن به کمال‌نهایی برخوردار است و فلسفه اقامه قرآن هدایت تشریحی بشر است؛ زیرا هدف اصلی از آفرینش جهان هستی، انسان کامل و فراهم شدن زمینه برای رشد و تعالی و تکامل اوست.
۵. قلمرو اقامه قرآن کریم تابعی از قلمرو ماموریت آن است. بر این اساس بیان امور دینی و ارزش‌های اخروی به معنای اختصاص هدایت‌گری قرآن به آن ارزش‌ها نیست، بلکه سامان‌دادن به زندگی دنیوی مانند فرهنگ، اقتصاد، سیاست و قضاوت جامعه بر اساس عدالت از حوزه‌های هدایتی قرآن است و مصالح

زندگی و همه امور مهم دنیوی و اخروی انسان را تا آنجا که بنیه او طاقت آن را دارد بدون تفریط تأمین می‌کند.

۶. راهکارها و الزامات اقامه قرآن عبارت است از:

≠ شکل‌گیری جامعه‌ای باورمند به اقامه قرآن با الزامات تغییر و اصلاح باور آنان به قرآن و تبیین روش تمسک به قرآن کریم؛

≠ اقامه جامعه‌ای ملتزم به باورها با الزامات تقویت التزام به توحید و ولایت‌مداری، تربیت و تقویت جامعه‌ای عدالت‌محور و ملتزم به تحکیم و توسعه سبک زندگی اسلامی؛

≠ احیای احساس مسئولیت عمومی برای تحقق جامعه ایمانی با الزامات تأمین زمینه‌های مشارکت عمومی، تقویت همگرایی، روحیه مقاومت، ایثار و فرهنگ جهادی و تربیت جامعه ملتزم به عمل صالح؛

≠ تحفظ بر مفاهیم و اصطلاحات قرآنی با الزامات تبیین دقیق و روش‌مند مفاهیم ناظر به اقامه قرآن، التزام بر به کارگیری مفاهیم و اصطلاحات قرآنی به جای واژگان بیگانه و گفتمان‌سازی در محافل تخصصی و عمومی.

فهرست منابع

* قرآن کریم.

** نهج البلاغه.

۱. آلوسی، سید محمود. (۱۴۱۵ق). روح المعانی فی التفسیر القرآن (ج ۷، ۸). بیروت: دارالکتب العلمیه.
۲. ابن عاشور، محمد بن طاهر. (بی تا). التحریر و التنویر (ج ۵، ۲۵). بی جا: بی نا.
۳. ابن کثیر دمشقی اسماعیل بن عمرو. (۱۴۱۹ق). تفسیر القرآن العظیم (ابن کثیر) (ج ۴). بیروت: دارالکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون.
۴. ابن منظور، محمد بن مکرّم. (۱۴۰۵ق). لسان العرب (ج ۱۲). قم: نشر ادب الحوزه.
۵. ابو الفتوح رازی، حسین بن علی. (۱۴۰۸ق). روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن (ج ۷). بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی مشهد.
۶. ابو عبیده معمر بن مثن. (۱۳۸۱ق). مجاز القرآن (ج ۱). قاهره: مکتبه الخانج.
۷. ثعلبی نیشابوری، ابواسحاق احمد بن ابراهیم. (۱۴۲۲ق). الکشف و البیان عن تفسیر القرآن (ج ۴). بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۸. جمعی از نویسندگان. (۱۳۹۸). مبانی علوم انسانی اسلامی از دیدگاه علامه مصباح یزدی. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته الله علیه.
۹. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۸). تسنیم (ج ۱۰). قم: مرکز نشر اسراء.
۱۰. حجازی محمد محمود. (۱۴۱۳ق). التفسیر الواضح (ج ۱). بیروت: دارالجلیل الجدید.
۱۱. خمینی، روح الله. (۱۳۹۴). آداب الصلاة. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه.
۱۲. خوئی، سید ابوالقاسم. (بی تا). البیان فی تفسیر القرآن. بی جا: بی نا.
۱۳. راغب اصفهانی، حسین. (۱۴۱۲ق). المفردات فی غریب القرآن. بیروت: دارالعلم.

۱۴. زمشخري، محمود. (۱۴۰۷ق). الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل (ج ۱). بيروت: دار الكتاب العربي.
۱۵. سبزواری نجفی، محمد بن حبيب الله. (۱۴۱۹ق). ارشاد الازهان الى تفسير القرآن. بيروت: دار التعارف للمطبوعات.
۱۶. سبزواری، محمد. (۱۴۰۶ق). الجديد في تفسير القرآن المجيد (ج ۵). بيروت: دار التعارف.
۱۷. سورآبادی، ابوبکر عتيق بن محمد. (۱۳۸۰). تفسير سورآبادی (ج ۱). تهران: فرهنگ نشر نو.
۱۸. سيوطی، جلال الدين. (۱۴۰۴ق). الدر المنثور في تفسير المأثور (ج ۲). قم: كتابخانه آيت الله مرعشی نجفی.
۱۹. صادقی تهرانی، محمد. (۱۴۱۹ق). البلاغ في تفسير القرآن بالقرآن. قم: مؤلف.
۲۰. صدر، سيد محمد باقر. (۱۴۲۸ق). ومضات. قم: مركز البحوث و الدراسات التخصصيه للشهيد الصدر.
۲۱. طباطبایي، سيد محمد حسين. (۱۴۱۷ق). الميزان في تفسير القرآن (ج ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۱۱، ۱۳، ۱۸، ۲۰). قم: دفتر انتشارات اسلامي.
۲۲. طبرسي، فضل بن حسن. (۱۳۷۲). مجمع البيان في تفسير القرآن (ج ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۱۰). تهران: انتشارات ناصر خسرو.
۲۳. طوسی، محمد بن حسن. (بی تا). التبيان في تفسير القرآن (ج ۱، ۹). بيروت: دار إحياء التراث العربي.
۲۴. فاضل لنکرانی، محمد. (۱۳۸۳). القواعد الفقهيہ. مركز فقه الأئمة الأطهار عليهم السلام.
۲۵. قاسمی، محمد جمال الدين. (۱۴۱۸ق). محاسن التاويل (ج ۴). بيروت: دار الكتب العلمية.
۲۶. مراغی، احمد بن مصطفى. (بی تا). تفسير المراغی (ج ۴، ۶، ۲۵). بيروت: دار احیاء التراث العربی.
۲۷. موسوی سبزواری، سيد عبدالاعلی. (۱۴۰۹ق). مواهب الرحمان في تفسير القرآن (ج ۸). بيروت: موسسه اهل بيت عليهم السلام.
۲۸. نراقی، احمد. (۱۳۷۵). عوائد الايام. قم: بوستان كتاب.
۲۹. هلالی، سليم بن قيس. (۱۴۰۵ق). كتاب سليم (ج ۲). قم: الهادي.